

KISEBB KÖZLEMÉNYEK.

Zrínyi 1852-i és 1853-i kiadásáról.

Az Irodalomtörténet tavalyi évfolyamában (IV. 115.) ismertettem Zrínyi munkáinak, könyvészetünkben eddig mellőzött, az Újabb Nemzeti Könyvtár első folyamában megjelent 1852-i kiadását, de nem tudtam magyarozatát adni annak, mért olyan ritka ez a kiadás s hogy mért adták ki a következő, 1853. esztendőben újra, bővített és nyomdászatiilag kissé más alakban. Azóta megtaláltam a magyarozatát.

A Pesti Napló 1853. évfolyamában, februárius 1-n Kemény Zsigmond egy három folytatásból álló cikksorozatot kezd meg: «Az Újabb Nemzeti Könyvtár iránt» címmel. Ez a kis tanulmány voltaképp előrajza a vállalatnak, egyszersmind azonban rövidre fogott, tömör és igen jellemző méltatása a költőknek (Zrínyi stb.) és emlékiróknak (Cserei, Esterházy stb.), akiknek munkáit a kiadványok közé fölvették. Nagyon kár, hogy Keménynek ez a cikksorozata nem került bele gyűjteményes kiadásába s ezért a szakemberek figyelmét elkerüli, bár Szinyei a Magyar Írókban cím szerint fölemlíti. Az első, febr. 1-i cikkben szól a félbemaradt s újra-kezdett Zrínyi-kiadásról.

«Az Újabb nemzeti könyvtár I-ső évi folyamának két füzetét foglalják el Zrinyinek mostanig ismert költői és prózai munkái. De midőn a kiadók Zrinyi iránti kötelességöket már bevégeztnek hitték, akkor lepettek meg azon kellemes hír által, hogy e híres írónak, Kazinczy Gábor egészen ismeretlen munkáit fedezte fel. Ezen előbb merésznek látszó reményünk csakhamar elvitathatlan tényné lön. A meglelt kézirat az, melyet maga Zrinyi rendezett volt sajtó alá; de a mely a bán véletlen kimulásával, egy meghitt barát kezénél maradt, hogy később családi levéltárakba tévedvén, elfeledtessék. [Következik rövid tartalmi áttekintés.] S a Nemzeti könyvtár kiadói kötelességöknek tartották Kazinczy Gábort, ki a kéziratok birtokában volt, felkérni, annak . . . közzétételére. Ily örvendetes zavarnak tulajdonítsák előfizetőink, hogy Zrinyi munkája nem lön — mint ígértük — az első évben befejezve». ¹

A kéziratról magáról Kazinczy Gábor ad tudósítást; a Pesti Napló

¹ A kézirat fölfedezéséről a Szépirodalmi Lapok már jan. 27-n tesznek jelentést (1853, 118. l.).

március 20-i számában u. i. mutatványt közöl Zrínyi eladdig ismeretlen prózáiból — egy másik mutatvány az Új M. Múzeum I. füzetében jelent meg (1853. I. 1.) — a lap alján pedig, jegyzetben, elmondja a következő fontos dolgokat, melyek a kézirat származására vonatkoznak: «Több ízben említettett, hogy Zrínyi ezen lappangott munkáit *felfödözöm* sikerült. Mint *felfödözés*, parányi dolog, miután, mint már mondtam valahol [hol?], e művekre csak a *legujabb* kor gondatlansága hagyá eltévedni. Hanem a legszívesb tisztelet hálájával én tartozom, Bónisné, szül. Pogány Sarolta öngának, ki ezen irodalmi kincs *egykoru* másolatát, kérésemre átadni kegyeskedett. Szabadjon reménylenem, hogy tetézve irántami kegyeit, megengedendi, azzal n. muzeumunkat szerencsételni. Megjegyzendő, hogy azon töredék, mit az Uj [Magyar] Muz.[eum] jan. füz. [ete] adott, számos, értelemzavaró sajtóhibákkal közöltetett.» Kazinczy Gábor e megjegyzéséből már most azt tudjuk, hogy az Ujabb Nemzeti Ktár 1853-i Zrínyi-kiadás prózái a Nemzeti Múzeum kéziratán alapulnak s hogy ez Bónisné Pogány Sarolta ajándékából került oda. A kéziratot kötet ma 412. Quart Hung. jelzést visel. Első leírását az Új M. Múzeumban közölt mutatványhoz Toldy Ferencről írt jegyzetben találjuk, de ez a leírás csak tartalmilag hű, könyvészetileg, a lapszámok feltüntetésében nem egészen pontos. Mint-hogy a Kazinczy Gábor-féle kiadás szövege nem betűről-betűre hű mása az eredetinek, addig, míg a tervezett teljes Zrínyi meg nem jelenik, mindig az eredeti — talán egykorú — kézírathoz kell fordulnunk.

TOLNAI VILMOS.

Ismeretlen jezsuita-dráma.

Gróf Rákóczy László sárosi főispán kéziratosa Naplójába 1656 augusztus 6-án, a következő irodalomtörténetileg felette érdekes napi élményét jegyezte be sajátkezűleg:

«... Ebéden Palatinus ¹ Uramnál; ebéd után voltunk Páter Jesuvitáknál; szép Comédiájok volt: Murány megvételét representálták...»

Mint-hogy szerény tudomásom szerint, Murány várának a történelemben semmi más nevezetesebb szerepe, vívatása nem volt annál, melyben 1644-ben Wesselényi akkor még csak füleki kapitány a «megvíthatatlan» gömöri kuruc-erősséget és szépséges asszonyát a labanc-pártra térítette a pajkos Amor-isten nyilával; s mint-hogy eddigi ismereteink e romantikus vár-megvétel első hazai irodalmi feldolgozásul Gyöngyösinek 1664-ben megjelent eposzát tartják: Rákóczy László Naplójának fenti bejegyzése kettős érdekű.

Felette érdekes első sorban az, hogy alig 12 évvel a nevezetes történet lejátsszódása után, ime, ezt a kassai jezsuiták iskolai színpadján is lejátsszották már. Még pedig a «Comédiá»-nak nevezett iskolai dráma

¹ Wesselényi Ferencnél és feleségénél, Széchy Máriánál Kassán járt ekkor látogatóban Rákóczy László a feleségével, Nagymihályi Bánffy Erzsébettel.

valószínű főhőseinek: Wesselényinek és Széchy Máriának jelenlétében s alighanem az ő tiszteletükre.

Érdekes másodszer e talán *«Murány Megvétele»* címen nevezhető iskolai dráma azért is, mert e hiteles egykorú feljegyzés szerint a darab ismeretlen szerzője — bizonyára valamelyik kassai jezsuita tanár — az egykorú esemény költői feldolgozásával nemcsak az eddig legelsőnek ismert Gyöngyösit előzte meg 8 esztendővel, hanem megelőzte összes epika- és drámairó utódait is.

Amíg tehát újabb kutatás, szerencsés véletlen újabb felfedezéssel ránk nem cáfol: addig a *Rákóczy László Naplójában említett Murány Megvétele című kassai jezsuita drámát kell a híressé vált murányi szerelmi történet legelső magyar költői feldolgozásának tekintenünk.*

Hogy aztán vajjon csakugyan «Comédia» volt-e? avagy inkább amolyan pedagógiai célú s egyben hízelgő iskola-dráma, mely a császárpárti, buzgón katolikus Wesselényi palatinus viselkedésében talán a politikai és hitbeli hűségnek és szilárdságnak —, Széchy Máriában pedig talán a jobb meggyőződésre térésnek boldogító jutalmát ábrázolta és magasztalta? — továbbá, hogy vajjon magyar avagy — ami valószínűbb — latin nyelven szólt-e...? Mindemé kérdésekre ma még nem tudunk válaszolni. Hiszen az említett pusztá feljegyzésen kívül eddigelé még ez iskolai drámái termékek még a nevével sem találkoztunk.

Legalább alulírott nem voltam szerencsés e kutatásban. Amennyire t. i. a mai nehéz viszonyok és akadályozó vidéki helyzetem megengedték, átnéztem az idevágó szakirodalmi munkákat, repertóriumokat, kisebb-nagyobb cikkeket, de eddig nem akadtam sem a XVII., sem a XVIII. századbeli iskolai drámák között a Murány Megvétele-nek sem címére, sem előadására, a Rákóczy László Naplójának közöltem szűkszavú bejegyzésén felül.

Mivel pedig e Naplót a M. Tud. Akadémia Történelmi Bizottsága rövid időn belül ki fogja adni, kívánatos volna, hogy azok, akik többet tudnak e XVII. századbeli jezsuita iskola-drámáról, adataikat vagy e folyóiratban, vagy egyebütt szintén közöljék.

Dr. WALLENTINYI DEZSŐ.

Kemény Zsigmond: Jókai Maunius Sinister c. drámájáról.

Fiatalon elhunyt jeles tudósunk, Vértesy Jenő *Gibbon mint szepiróink forrása* címen érdekes cikket közölt folyóiratunkban nem régen (1916, 16—18. l.). Ez a cikk elismerő sorokkal adózik Gibbon «gigászi munkájának», mely oly sok költő képzeletének adott szárnyat. Gibbon általános, rövid jellemzése után, négy magyar írónál állapítja meg Vértesy a híres angol történetíró hatását; e négy magyar író: Teleki, Szigligeti, Madách és Jókai. Vértesy maga is tudja és jelzi, hogy pl. a Teleki *Kegyenc*-ében és Szigligeti *Világ urá*-ban nyilatkozó Gibbon-hatást már ő előtte észrevették mások, ha nem bocsátkoztak is e téren behatóbb fejtegetésekbe; így a *Kegyenc*-re vonatkozólag Hoffmann Frigyes (1879), a *Világ urá*-ra vonatkozólag Péterfy Jenő (ugyancsak 1879-ben) már megjelölte Gibbont,

mint forrást. Úgy látszik, kikerülte Vértesy figyelmét az, hogy Jókai *Manlius Sinister* c. drámáját illetőleg Gibbonra mint tárgyi forrásra Kemény Zsigmond mindjárt e darab első előadása alkalmával egészen világosan rámutatott egy terjedelmes és a dolog mélyére ható színi bírálat keretében (*Divatcsarnok* 1853, 74. sz.). Igaz, hogy Vértesy tulajdonképen Jókainak *Carinus* c. novellájáról beszél; az ebből (még ugyanabban az évben) csinált drámát, melynek tárgya a *Carinus*-éval teljesen azonos, csak futólag említi s így nem csoda, ha a Kemény Zsigmond cikkét figyelmen kívül hagyja (noha — ismételjük — a *Manlius Sinister*-re vonatkozó forrás-megállapítás eo ipso a *Carinus*-ra is érvényes). Fel-tűnőbb mulasztás a Vnutsko Bertáé, akinek disszertációja a legújabb — s alighanem egyetlen önállóan megjelent — dolgozat *Jókai Mór drámai munkásságá-ról* (Bp. 1914.). Csodálatos, hogy e szorgalomról tanuskodó könyv szerzője, aki kegyeletesen idézgeti a Jókai előadott színműveiről szóló egykorú hírlapi ismertetéseket s aki a többek közt a *Divatcsarnok* évfolyamait is forgatta (lásd pl. a *Dózsa György* tárgyalását), épen a — mondhatni — legértékesebb és egész bizonyosan legtárgyilagosabb hangú egykorú hozzászólásról, a Kemény Zsigmondéról tudomást sem vesz és persze a Gibbon-kérdésről is hallgat.

Az érintett okok alapján illőnek véljük leszögezni, hogy Gibbon érdemeinek első méltatója — általánosságban is, egyik írónkra gyakorolt hatását illetőleg is — nálunk Kemény Zsigmond volt. Ime, mily magas szárnyalású szavakkal zengi a nagy angol historikus világirodalmi jelentőségét, hatvanhárom évvel ezelőtt:

«... Ezen halhatatlan férfiak között volt főleg egy, ki történelmi munkája által az európai szépirodalomra is nagyszerű befolyást gyakorolt. Gibbont értem. *A római birodalom elenyészésének története*, mely irodalmunk szégyenére magyarul maig sem jelent meg, — Byron london kívül száz meg száz költőnek s különösen regény- és drámaszerzőnek adott örökéletű vagy mulékony hatásra számított művekre anyagot. S ki tudja, meddig fog még a szépelmék kincsaknája lenni, melyből a készü-lendő darabokra majdnem részletekig kikerekített mesét s majdnem minden más kutatásokat feleslegessé tevő korismét bányászhatnak ki? Minket magyarokat a híres Gibbon még csak néhány dráma s egy pár novella anyagával látott el. De hánytal nem fog ezentúl, kivált ha fiatal szer-zőink az írás mellett az olvasáshoz is szoktatják magokat... Gibbon nekünk és a nyomunkban felserdülő fiatalabb nemzetek irodalmainak is, sokáig fog költői elbeszélésekre és színművekre mesét és szellemet ajándékozni...» A Nilus «nemcsak nagy folyó, — ő maga a termékeny föld, ő maga Egyiptom. Ilyen a történetírói pályán Gibbon és Macaulay. Mindkettőnél legelőször is az őtlik szemünkbe s olvasásukkor tüstént az ragadja meg figyelmünket, hogy a remek történetírásnak mintái, egyszersmind az irodalom más szakainak megtermékenyítésére végzettszerű tényezők...»¹

¹ B. Kemény Zs. összes művei. Közrebocsátja Gyulai Pál. XI. köt. (1906, 66—68. l.)

A Jókai színművét ismertető említett bírálat manapság is mintaszerűnek mondható. A *Divatcsarnok* 1853. évi 74. számában öt legnagyobb 8-rétű apró betűs, sűrű nyomású lapra terjed. Az általános érdekű, tanulságos bevezetés után áttérve magára a drámára, így szól: «*Manlius Sinister* történeti dráma. Tárgya Gibbonból van merítve. S hogy olvasóim tájékozhasssák magukat a költő alkotási tehetségére nézve, közleni fogom a nyers anyagot, mely rendelkezése alatt volt. Gibbon szerint Carinus imperator . . . » stb. « . . . ennyi a történelmi anyag. » Azután kiemeli a tárggyul választott korszaknak — a kereszténység és pogányság erjedő küzdelmének — drámai nagyszerűségét, de hozzát teszi: ennek a nagyszerű anyagnak «egyenítése oly óriási nehézségekkel jár, hogy szívemből örvendek, ha a valódi talantumok által sem kísértetik meg». Finom megjegyzéssel mutat rá arra, hogy a tárgy alapeszmék a híres költőket is absztrakciókra csábítják, míg a szűkebb körű témákkal közepesebb elmék is megbirkózhatnak, ha kellő színpadi és világismeretük van. «Jókai ügyes tapintattal lelta a középútat meg», «*Manlius Sinister* nem mindennapi becsű mű», sőt «zajt támasztott volna a külföldi színpadokon is», mondja Kemény, nem akarva megvonni Jókaitól semmi lehetséges dicséretet, de azután a színmű «kétségtelen gyarlóságai» előtt sem hűny szemet s benne megrójjá a romantikus dramaturgia néhány téves pontját: Jókai túlon túl sokszor változtatja a darab színhelyét s a cselekvény szoros egysége is tönkre megy, tableaukra szakad; melodramai eszközökkel, díszítványokkal és látványokkal igyekszik a hatást minél erősebbre fokozni, pedig «a szomorújáték egész ereje abban fekszik, hogy a néző ne vezetessék félre a darab célján kívül eső hatások által»; ha a költő nem lehet el ballettáncosnok s egyéb látványosságok nélkül, alkalmazza az ilyesmit a dráma elején, «midőn még a hatás jelleme nincs kifejlődve». Ime, ezt az ad hoc kritikát is ugyanaz az okos és mélyreható felfogás lengi át, amelyből az *Esznek a regény és dráma körül* c. elméleti cikksorozat született ugyanabban az esztendőben (1853.). Jókai egy emberöltővel később is (*Negyven év visszhangja*, 1883.) hálálisan emlékszik vissza Kemény Zsigmond jóakarató, bölcs kritikai tanácsaira s azt mondja, hogy Gyulainak sem köszönhet annyit, mint Keménynek. E szép nyilatkozat őszinteségében a *Manlius Sinister*-ről szóló bírálat is megerősíthet bennünket.

ZSIGMOND FERENC.